

УДК 349.422.2

І. В. Абрамова

к.е.н.

Житомирський національний агроекологічний університет

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Охарактеризовано напрями інтеграції України у світову економіку. Зроблено акцент на дослідженні переваг та недоліків від входження вітчизняних аграріїв до європейського економічного простору. Обґрунтовано, що одним із дієвих механізмів просування сільськогосподарської продукції вітчизняних виробників на ринки країн ЄС є створення та функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Визначено сучасний стан й перспективи розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в умовах євроінтеграції. Встановлено вплив інтеграційних зв'язків кооперативних систем України та європейських країн на розвиток аграрного сектора економіки країни. Зроблено висновки щодо можливих переваг від інтеграційних зв'язків сільськогосподарської обслуговуючої кооперації України та європейських країн.

Ключові слова: інтеграційні зв'язки, євроінтеграція, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, конкурентоспроможність, торговельні відносини, аграрна продукція.

Постановка проблеми

Співробітництво з Європейським Союзом є одним із головних пріоритетів зовнішньоекономічної політики України. Саме тому на даний час активно здійснюються заходи, які спрямовані на поглиблення співпраці між Україною та Європейським Союзом, а також розвиток міцних, передбачуваних, прозорих і відкритих торговельних відносин, особливо у сфері агропродовольчої торгівлі. Підтвердженням цьому є укладення Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, головною метою якої є зростання обсягів торгівлі й інвестиційних потоків між Україною та Євросоюзом шляхом лібералізації торгівлі й гармонізації регуляторного середовища.

В існуючих умовах господарювання, враховуючи конкуренцію з боку великих і добре організованих посередницьких структур, які функціонують на аграрному ринку, більшість дрібних та середніх сільськогосподарських товаровиробників, маючи обмежені можливості для первинної обробки й зберігання зібраного урожаю, не здатні забезпечити ефективне просування і збут своєї продукції не лише на зовнішніх, а й внутрішніх товарних ринках. Тому одним із напрямів вирішення зазначеної проблеми є створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які спроможні не лише підвищити ефективність маркетингової та збутової діяльності дрібних виробників, а й забезпечити просування їх продукції на європейські ринки.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Вагомі внески у теорію і практику розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації були зроблені економісти-аграрники Гончаренком, В. Зіновчуком, М. Маліком, Л. Молдаван, Р. Кринець, Ю. Ушкаренком та ін. [2, 4, 7, 11]. Науково-методологічні і практичні засади формування європейського інтеграційного процесу та передумови європейської інтеграції в аграрному секторі вітчизняної економіки знайшли відображення у наукових дослідженнях Т. Зінчук [5]. Перспективи основних напрямів інтеграції України у світову економіку, переваги й ризики для українського аграрного сектора від підписання Угоди про зону вільної торгівлі з Європейським Союзом були вивчені та опубліковані у працях О. Шубравської, К. Прокопенко та ін. [13].

Результати досліджень щодо можливих наслідків покращення торговельних режимів для національної економіки у результаті підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС й торговельних конфліктів між Україною й РФ, особливості реалізації в Україні інвестиційних проектів з країнами ЄС та країнами світу розкрито у наукових доповідях В. Гесця, Л. Шинкарук, І. Барановської, О. Герасімова, С. Конаха, В. Луцкова та ін. [6]. Водночас, не всі питання, пов'язані з визначенням перспектив розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації у процесі адаптації аграрного сектора України до умов ЄС, є достатньо вивченими і вирішеними, що вказує на необхідність проведення окремого дослідження у зазначеному напрямі.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування стану та перспектив розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в умовах євроінтеграції. Відповідно до поставленої мети у процесі дослідження вирішувалися такі *завдання*: за допомогою аналізу стану сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів ідентифікувати тенденції їх розвитку та проблеми діяльності в умовах євроінтеграції; встановити вплив інтеграційних зв'язків кооперативних систем України та європейських країн на розвиток аграрного сектора економіки країни; обґрунтувати можливі переваги від інтеграційних зв'язків сільськогосподарської обслуговуючої кооперації України та європейських країн.

Теоретичний аналіз порушених у дослідженні питань було здійснено за загальнометодологічною схемою системного підходу, відповідно до якої у всякому явищі, що розглядається, обґрунтовуються чинники його системної цілісності, структурно-функціональної організації, інтеграції в систему більш високого порядку. Для вирішення окремих завдань використовувалися: статистико-економічний метод (при аналізі сучасного стану та тенденцій розвитку кооперативних організацій в аграрному секторі економіки країни); метод порівняльного аналізу (при дослідженні економічних категорій, методик

оцінки, шляхів й напрямів інтеграції сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів до Європейського економічного простору); метод аналогії (при розробці пропозицій розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в умовах євроінтеграції); графічний метод (для обробки та узагальнення даних, відображення їх у таблицях й рисунках) тощо.

Результати досліджень

Угода про асоціацію України з ЄС (далі – Угода) передбачає перехід відносин України з Європейським Союзом на новий рівень: від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Підписання Угоди, а також створення в рамках цієї Угоди Зони вільної торгівлі з Європейським Союзом є важливими чинниками розвитку аграрної галузі, оскільки відкриваються перспективи поступового освоєння ринку країн ЄС вітчизняними компаніями, підвищення рівня якості, безпечності, екологічних характеристик української сільськогосподарської продукції, покращення стану продовольчої безпеки держави.

Угода створює передумови для просування української сільськогосподарської продукції на ринки ЄС, проте не є гарантією з боку ЄС, що ця продукція буде успішно реалізованою. Однією з першочергових проблем для українського аграрія залишається низька конкурентоспроможність його товарів порівняно з аналогами європейських країн. Конкурентоспроможність товарів ЄС підтримується завдяки таким механізмам, як технічні стандарти, санітарні та фіто-санітарні норми, а також фінансова підтримка аграрного сектора з бюджету ЄС та окремих країн [12, с. 256]. Українські ж аграрії, перебуваючи у нерівних умовах порівняно зі своїми західними колегами, самотужки намагаються підвищувати якість та конкурентоздатність власної продукції.

Подальшою проблемою більшості невеликих агропідприємств є фінансова неспроможність забезпечити відповідність продукції європейським стандартам, здійснити техніко-технологічне переоснащення та оновлення виробництв. У свою чергу, запровадження стандартів ЄС щодо утримання тварин і поводження з ними призведе до виходу вітчизняних домогосподарств із внутрішнього ринку та виробництва ними відповідної продукції виключно для самоспоживання, що в умовах домінування таких виробників на ринку тваринницької продукції (у 2012 р. – 58%) може становити реальну загрозу для національної продовольчої безпеки, а також спричинити втрату роботи і джерела доходу самозайнятих членів особистих селянських господарств. Очікується також посилення залежності вітчизняних агровиробників від імпорту матеріально-технічних ресурсів за відсутності внутрішніх альтернативних джерел їх поповнення та ряд інших проблем [13, с. 64].

Як показує світовий досвід, одним із дієвих механізмів підвищення ефективності маркетингової та збутової діяльності дрібних виробників є

створення й функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Наразі в країнах Заходу, США, Канаді та інших розвинутих державах сільськогосподарською кооперацією охоплені майже всі основні сфери діяльності фермерських господарств. Зокрема, успішно функціонують обслуговуючі та збутові кооперативи, які створюються для досягнення більш високих результатів господарювання та захисту в конкурентній боротьбі з монопольними структурами у сфері переробки продукції й особливо у сфері її збуту на внутрішньому та зовнішньому продовольчих ринках.

Світовий кооперативний досвід, частиною якого є українська кооперація, свідчить про те, що кооперація – це не лише тип виробництва чи форма господарювання, а економічно обумовлена ідеологія виживання, перш за все сільськогосподарського виробника, в жорстких економічних умовах. Вагомість кооперативного сектора економіки підтверджується досвідом розвитку та державної підтримки кооперативів у країнах ЄС. Так, для підприємств кооперативного сектора країн ЄС характерними є: 1) великі обсяги операцій (від 3,6 у Португалії до 23,7 млрд євро в Данії річного товарообігу); 2) високий рівень конкурентоспроможності, внаслідок ефекту масштабу та концентрації господарської діяльності; 3) дієве державне стимулювання різних видів кооперації; 4) диверсифікація та індустріалізація діяльності традиційних видів сільськогосподарських кооперативів; 5) зростання потужності кооперативів третинного сектора (банківські, страхові, споживчі кооперативи, спілки роздрібних торговців та кредитні спілки) й обслуговуючих кооперативів, особливо в галузі туризму; 6) високий рівень інтеграції кооперативів з різних галузей діяльності; 7) диверсифікація діяльності кооперативів шляхом комбінування функцій виробництва, матеріально-технічного постачання, маркетингу та сервісу; 8) інноваційний характер кооперативного підприємництва; 9) поглиблення міжнародної інтеграції кооперативів [1, с. 50].

В Україні ж місія сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в умовах євроінтеграції полягає у вирішенні економічних і соціальних проблем села, сільського споживчого ринку, інтеграції дрібнотоварного низькотехнологічного сільськогосподарського виробництва з метою підвищення його конкурентоспроможності, використання потенціалу міжнародної кооперативної інтеграції як доповнюючої моделі євроінтеграції.

У ст. 60 Угоди про партнерство й співробітництво між ЄС та Україною йдеться про те, що метою співробітництва в галузі сільського господарства та агропромислового сектора є здійснення аграрної реформи, модернізація й перебудова сільського господарства, агропромислового сектора та сектора послуг в Україні, розвиток внутрішнього й зовнішнього ринків для українських товарів, враховуючи необхідність посилення безпеки у постачанні продуктів харчування [14]. Значну роль у реалізації окресленої мети може відіграти

внутрішнє та міжнародне кооперативне співробітництво у галузі сільського господарства.

Проте декларативний характер інституційної бази, відсутність реальних механізмів реалізації кооперативної ідеї на селі, необхідність адаптації кооперативного сектора української економіки до змінних умов ринкового середовища потребують формування нових підходів щодо розвитку кооперативного співробітництва в аграрній сфері. Значення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації поки що не цілком усвідомлюють на державному рівні. Найбільш гострими проблемами сучасних кооператорів залишаються: недостатня адаптація до ринкових форм і методів господарювання; істотне руйнування ресурсного потенціалу; важкий соціальний стан сільського населення, складна соціально-демографічна ситуація, низький соціально-культурний рівень розвитку села тощо [3].

Про існуючі проблеми, пов'язані з розвитком сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні, свідчить динаміка їх кількості впродовж 2009–2013 рр. (рис. 1).

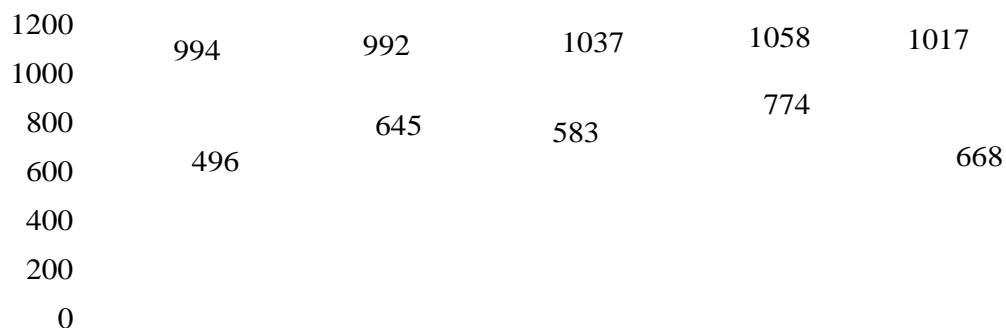

Рис. 1. Динаміка кількості зареєстрованих та діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні, 2009–2013 рр., од.

Джерело: побудовано за даними [8].

Зростання кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у 2011–2012 рр. можна пояснити певними позитивними очікуваннями аграріїв від прийняття Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 р. (2009 р.), яка діяла до червня 2011 р. та передбачала виділення бюджетних коштів на підтримку діючих й створення нових молочарських, м'ясопереробних, плодоовочевих, багатофункціональних і зернових кооперативів, кооперативів з обробітку землі й збирання врожаю сільськогосподарських культур [10].

Водночас, як видно з рис. 1, у 2011 р. із зареєстрованих 1037 кооперативів діючими були лише 583, схожа тенденція спостерігалася і у 2012 рр. З одного боку, така ситуація була викликана зупинкою дії Державної програми Постановою КМУ № 704 від 22.06.2011 р., а, з іншого боку, нерозумінням аграріїв тих переваг, які відкриває для них кооперативна співпраця, та нестачею власних коштів для кооперування і розширення власного бізнесу.

У 2012 р. широкого розголосу набула ініціатива Міністерства аграрної політики та продовольства України під назвою «Рідне село». Її мета – залучення територіальних громад у спільні економічні процеси шляхом кооперації і, як наслідок, поліпшення умов проживання на селі. Проте очікуваних результатів ця ініціатива не принесла, оскільки не була підкріплена ні державними регуляторними актами, ні ресурсами. Так, наприкінці 2013 р. в Україні вже налічувалося 1017 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, серед яких діючими були лише 668. Найбільша кількість кооперативів була зареєстрована у Житомирській (104), Вінницькій (86) та Івано-Франківській (94) областях, найменше – Миколаївській (16) та Донецькій (13).

Серед сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів найбільшого поширення набули багатофункціональні (47 %), заготівельно-збутові (29 %) та інші (17 %) (рис. 2).

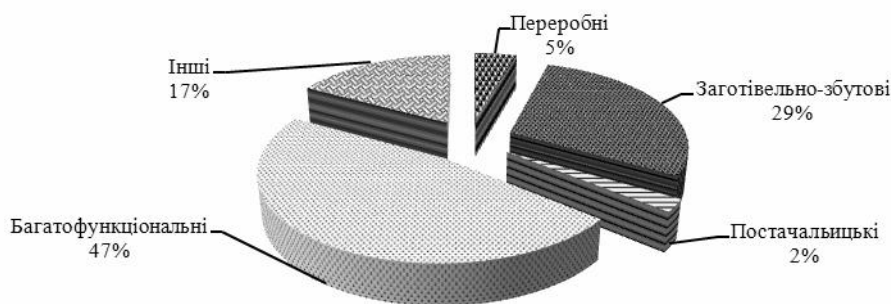

Рис. 2. Структура сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні, 2013 р.

Джерело: побудовано за даними [8].

Водночас важливо усвідомлювати, що оцінка впливу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на аграрний сектор економіки країни визначається не лише їх кількістю, а й іншими параметрами: обсягом послуг, які надають кооперативи своїм членам, характеристикою ресурсної бази кооперативів, кількістю членів, що їх об'єднують кооперативи тощо. (табл. 1). Проте проведення аналізу у зазначеному напрямі наражається на певні труднощі, зокрема, інформація, що надається Міністерством аграрної політики та продовольства України, Державною службою статистики України та Головними

управліннями сільського господарства областей, містить певні відмінності. Тому, при проведенні зазначеного дослідження, переважно спиратимемося на дані Міністерства аграрної політики та продовольства України, як більш повні та достовірні.

Таблиця 1. Фінансово-економічні показники діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України

Показник	2013 р.
Кількість кооперативів (фактично діючих), од.	668
Кількість працівників кооперативів, чол.	1440
Кількість членів кооперативів, чол.	21521
Середня кількість працівників кооперативів, чол.	2,16
Середня кількість членів кооперативів, чол.	32,22
Всього надано кооперативами послуг, тис. грн	35225,5
Розмір пайового фонду кооперативних організацій, тис. грн	68832,2
Забезпеченість кооперативів основними засобами, тис. грн	63028,6
Середній розмір вартості послуг наданих одним кооперативом, тис. грн	52,73
Середній розмір пайового фонду одного кооперативу, тис. грн	103,04
Середня забезпеченість основними засобами одного кооперативу, тис. грн	94,35

Джерело: побудовано за даними [8].

Так, у 2013 р. членами сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів були 21521 особа, працювало в них – 1440 осіб (у середньому близько 2-х осіб в одному кооперативі). У середньому один кооператив налічував 32 члени, надаючи послуг на суму 52,73 тис. грн, його пайовий фонд складав 103,04 тис. грн, а вартість основних засобів виробництва – 94,35 тис. грн. Такі дані свідчать про низьку економічну ефективність діяльності кооперативних організацій, недостатність ресурсів для більш потужного їх розвитку та недоступність послуг для більшості сільського населення.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Аналіз стану розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації свідчить про необхідність докорінних змін та формування нових пріоритетів у зазначеній сфері, з урахуванням євроінтеграційних перетворень в економіці країни. Першочерговим завданням у зазначеному напрямі має стати інтеграція сільськогосподарської обслуговуючої кооперації у світовий кооперативний простір, оскільки наразі кооперативний рух України не є представленим ні в європейських, ні інших міжнародних організаціях. Такий вектор розвитку може суттєво вплинути на кооперативні процеси в Україні. Зокрема, у кооперативів відкриваються перспективи на отримання матеріально-технічної міжнародної підтримки, що дозволить відновити роботу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які призупинили діяльність, та дасть можливість створити ці структури на території кожної сільської громади, забезпечити

ефективне надання послуг, збільшити кількість робочих місць у сільській місцевості, зміцнити матеріальну базу кооперативів.

Не менш важливим завданням на шляху до розвитку кооперації має стати об'єднання світового та вітчизняного досвіду задля формування адекватного європейському правового поля діяльності кооперативних організацій, а також підготувати самі кооперативи до роботи в умовах правового поля та практики Європейського Союзу. Водночас, слід розуміти, що самих зусиль кооператорів у зазначеному напрямі буде недостатньо. Тому важливо активізувати усі механізми державної підтримки та спрямувати їх на формування сприятливих умов для швидкої адаптації кооперативів до роботи в нових умовах.

Зі сторони Європейського Союзу теж робляться певні кроки задля розвитку співпраці у галузі сільського господарства. Так, ЄС для країн Східного та Південного партнерства була запропонована програма ENPARD (European Neighbourhood Programme for Agriculture & Rural Development) [11]. ЄС пропонує цю програму для всіх країн-партнерів, які бажають зробити розвиток сільського господарства головним пріоритетом свого співробітництва з Євросоюзом. В основі співробітництва у межах цієї програми буде лежати національна стратегія розвитку сільського господарства, яка визначить пріоритети та труднощі, які потрібно подолати, а також формування спільних програм діяльності з ЄС. Така програма могла би стати інструментом побудови євроорієнтованої системи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів при підтримці ЄС та відповідно зі стандартами і вимогами ЄС.

Через інтеграційні зв'язки сільськогосподарської обслуговуючої кооперації України та європейських країн можна очікувати на такі результати: розширення торгівлі між країнами, що вступають в інтеграційні зв'язки; зростання продуктивності вітчизняного кооперативного сектора; структурна перебудова агропромислового комплексу; збільшення обсягів зарубіжних інвестицій, трансферу технологій у агропромислому комплексі; розвиток багатопланової співпраці країн, що інтегруються, у різних сферах життєдіяльності; посилення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції тощо.

Перспективи подальших досліджень спрямовані на обґрунтування конкретних напрямів міжнародного кооперативного співробітництва у галузі сільського господарства та державній підтримці цього співробітництва у різних формах.

Література

1. Вірт М. Я. Засади регіональної економічної політики ЄС щодо розвитку кооперативного руху: матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу і аспірантів: Кооперативна модель економічного розвитку в умовах глобалізації / [ред. кол. : Башнянин Г. І., Анопій В. В., Вовчак О. Д. та ін.]. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2012. – С. 50.
2. Гончаренко В. В. Концепція розвитку національного кооперативного руху / В.В. Гончаренко, Л. В. Молдаван, В. В. Зіновчук. – К., 2001. – С. 67.

3. Заходи поглиблення співпраці споживчої кооперації України з Європейськими кооперативними організаціями як чинник прискорення Євроінтеграції : дослідження Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/MONITOR/Monitor18/03.htm>. – Назва з екрана.

4. *Зіновчук В. В.* Економічна природа псевдо кооперативів та небезпека їх поширення в аграрному секторі України / *В. В. Зіновчук* // Українська кооперація. – 2010. – № 3. – С. 32.

5. *Зінчук Т. О.* Євроінтеграційна перспектива аграрного сектора економіки України: теорія, методологія, практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / *Т. О. Зінчук*. – К., 2009. – 20 с.

6. Інтеграційні можливості України: перспективи та наслідки: наукова доповідь / за ред. академіка НАН України *В. М. Гейця*, чл.-кор. НАН України *Л. В. Шинкарук*; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2014. – 92 с.

7. *Малік М. Й.* Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / *М. Й. Малік, Ю. Я. Лузан* // Економіка АПК. – 2010. – №3. – С.3–9.

8. Міністерство аграрної політики та продовольства України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.kiev.ua>. – Назва з екрана.

9. Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України: наукова доповідь / за ред. акад. НАН України *В. М. Гейця*, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук *Т. О. Осташко*, чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук *Шинкарук Л. В.*; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2014. – 102 с.

10. Про затвердження Державної цільової економічної програми розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року. – Постанова Кабінету Міністрів України від 3.06.2009 р. № 557:[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

11. Сельскохозяйственнаяобслуживающаякооперация в Украине / Роман Коринец // Исследования по политикепереходасельского хазяйства. – ФАО Региональное бюро по Европе и Центральной Азии. – 2012. – № 2013–6. – Режим доступу: <http://www.fao.org/docrep/018/ar593r/ar593r.pdf>. – Назва з екрана.

12. *Ставська Ю. В.* Переваги та ризики Євроінтеграції для АПК України / *Ю. В. Ставська, І. А. Дмитренко* // Збірник наукових праць ВНАУ (Серія: Економічні науки). – 2013. – №3 (80). – С. 256–264.

13. *Шубравська О. В.* Інтеграційні перспективи України: переваги і ризики для аграрного сектору / *О. В. Шубравська, К. О. Прокопенко* // Економіка України. – 2014. – № 1(626). – С. 63–73.

14. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами:редакція від 16.09.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012. – Назва з екрана.
